

Knud J V Jespersen

Claude Louis, Comte de Saint-Germain: Professionel soldat, dansk militær reformator og fransk krigsminister

Et essay om en fransk officers rolle i moderniseringen af 1700-tallets Danmark*

Danmarks styre i det 18. århundrede var i bund og grund civilt. Selv om rigets enevældige monarker helt i tidens stil yndede at vise sig offentligt i pragtfulde militæruniformer og ofte understregede deres militære interesse ved at overvære stort iscenesatte troppeparader, var de civilister bag uniformen, og regeringsstilen var ingenlunde militærisk, som f.eks. Frederik den Stores i Preussen. Ingen af tidens monarker kan derfor med nogen ret betegnes som "soldier-statesmen". I det hele taget gælder det, at Danmark ikke i det 18. århundrede fostrede nogen soldat, der i format og vidsyn kunne måle sig med de feltherreskikkelser, der på samme tid færdedes på den internationale arena. Dette forhold kan kun delvis forklares ved, at danske militærtraditioner var anderledes beskafte end andre nationers, men må især tilskrives det lykkelige faktum, at det 18. århundrede for Danmark først og fremmest var et fredens århundrede.

På sin vis er det derfor heller ikke ukarakteristisk, at da den danske regering i en anspændt sikkerhedspolitisk situation i begyndelsen af 1760'erne ønskede hæren sat på en forsvarlig fod igen, så måtte denne opgave overdrages — ikke til en af landets egne sønner — men til en udlænding, nemlig den franske general, comte de Saint-Germain, der netop på denne tid havde opnået international ry som troppefører. Som tingene formede sig, blev hans opgave i Danmark dog først og fremmest af politisk art: at reformere det forsømte danske hærvesen. Denne virksomhed medførte, at den tidligere franske general i nogle hektiske år i 1760'erne blev en af landets mest indflydelsesrige politikere, med en indflydelse, der kun blev overgået af den enevældige monark selv. — Om denne markante personlighed, hans usædvanlige karriere og dens resultater handler det efterfølgende, idet vægten vil blive lagt på hans virke i Danmark, der får en temmelig stedmoderlig behandling i det internationale referenceværk, *Biographie universelle*.¹

Biografi

Saint-Germain blev født den 15. april 1707 på det lille slot Vertamboz i det franske Jura-distrikt.² Han tilhørte en gammel adelig familie, der i økonomisk henseende havde kendt bedre dage: hans fader var forholdsvis fattig og ernærede

sig som oberst i den franske militshær. Forældrene havde tiltænkt den opvakte dreng en gejstlig karriere og fik ham anbragt på jesuiterkollegiet i Bresse. Ret hurtigt blev han dog klar over, at dette ikke var vejen for ham, og han skiftede derfor den gejstlige løbebane ud med en militær.

Efter en kort periode som underløjtnant i faderens militsregiment fik han patent som egentlig officer ved et af dragonregimenterne. Men hans ønske om at lære krigshåndværket til bunds, parret med store ambitioner drev ham snart videre. Ved den franske minister, M de Blondel's hjælp kom han i kurpfalzisk tjeneste under prins Eugen af Savoyen, der ikke blot gav ham en post som kompagnikommandør, men også gjorde ham til guvernør for sin nevø. I 1736 giftede han sig ind i en indflydelsesrig kurpfalzisk familie (hans svigerfader var generalløjtnant og geheimeråd) med gode forbindelser til indflydelsesrige kredse i Danmark (hans svigermoder var af gammel dansk adel). Med dette gunstige udgangspunkt gjorde han hurtigt militær karriere og tjente bl a i de kejserlige og bayerske hære. I løbet af få år opnåede han rang af feltmarskal-løjtnant. Gennem sin tjeneste blev han efterhånden en varm beundrer af Frederik den Stores militærsystem, og som så mange andre militære talenter i samtiden besluttede også han i 1745 at søge tjeneste i den preussiske hær. Opholdet i Berlin blev dog kun kortvarigt, nogle få måneder. Den iltre franskmand kunne simpelthen ikke indordne sig under det strenge preussiske militærreglement. Med hjælp fra marskal Moritz af Sachsen kom han derfor snart tilbage til Frankrig, i hvis hær han indtrådte med rang af generalmajor. Allerede i 1748 udnævntes han dog til generalløjtnant. Under felttogene i 1740'erne og især under Den preussiske Syvårskrig viste han sig som en fremragende soldat og en dygtig, fantasifuld troppefører. Specielt i slaget ved Rossbach i 1757 demonstrerede han udprægede feltherreevner. Trods sin ubetvivlelige faglige dygtighed skabte Saint-Germain sig dog efterhånden så mange fjender i både militære og politiske kredse, at hans stilling i den franske hær blev ganske uholdbar. I 1760 trak han sig i realiteten tilbage fra aktiv militær tjeneste. Baggrunden for denne udvikling må først og fremmest søges i Saint-Germains personlighed, der gjorde ham særlig disponeret for at skabe sig uvenner. Allerede inden sin tilbagetræden havde han med hjælp fra sin gode ven og våbenfælle fra tjenesten i de tyske hære, general Valdemar von Schmettow indledt forhandlinger med den danske regering om at træde i dansk tjeneste. Efter langvarigt tovtrækkeri blev det endelig i 1761 en realitet, og juni samme år udstedtes i København det kongebrev, hvori han udnævntes til dansk generalfeltmarskal — i øvrigt med tilbagevirkende kraft til 1 januar 1761.

Saint-Germains første opgave i Danmark blev af rent militær art: den operative ledelse af de betydelige tropestyrker, der allerede i flere år havde været samlet ved monarkiets sydgrænse for imødegå den stadig stigende trussel fra Rusland under Den preussiske Syvårskrig. I løbet af det næste halve års tid gennemgik han kritisk denne store, men dårligt krigsberedte styrke, gennemførte adskillige forbedringer i uddannelse og kommandoforhold og fik den også i løbet af foråret 1762 op på en nogenlunde tålelig militær standard. Da russerne

i juli 1762 endelig erklærede Danmark krig, gik den nye feltmarskal sin vane tro straks i offensiven og marcherede med den 27.000 mand store hær ind i nabo-staten Mecklenburg for dér, på fremmed territorium, at afvente et russisk angreb. Det blev imidlertid aldrig alvor: netop da de to hære havde fået kampføling, konstaterede danskerne med stor forbavselse, at de russiske tropper atter trak sig tilbage. Forklaringen på denne uventede udvikling var, at den stærkt danskfjendtlige czar, Peter III netop var blevet styrtet ved et kup. Den nye russiske regering, der ingen interesse havde i at fortsætte den styrtede czars anti-danske politik, indledte straks forhandlinger om fred med den danske regering. Således endte da denne krig mellem Danmark og Rusland, endnu inden den rigtigt havde begyndt.

Allerede den følgende måned blev den danske hær atter sat på freds fod. Saint-Germain rejste tilbage til København, hvor han med kongens velsignelse straks påbegyndte forberedelsen af de omfattende reformer af det danske hær-væsen, der fuldt ud kom til at optage resten af hans tid i Danmark. Denne side af hans virke vil blive behandlet mere indgående nedenfor. Her er det derfor tilstrækkeligt blot at fastslå, at den energiske reformvirksomhed med tiden skaffede ham så mange fjender blandt indflydelsesrige danske politikere, at han kort efter den gamle kong Frederik V's død i 1766 blev afskediget fra samtlige sine stillinger af den nye regering. Han vendte derefter tilbage til sit fædreland, Frankrig. Kun en enkelt gang senere — i 1771 — returnerede han til Danmark, men denne gang kun som gæst, ikke som politiker.

De følgende år henlevede den nu aldrende Saint-Germain som privatmand i yderste fattigdom. Der skete nemlig det yderst uheldige, at den hamburg'ske bankier, som han ved afrejsen fra Danmark havde betroet sin betydelige formue, satte alle de betroede midler over styr ved en række uheldige spekulationer i handel med negerslaver. Den tidligere feltmarskal levede derfor næsten alene på et lille landsted, hvor han fordrev tiden med at dyrke sin have, drive botaniske studier og skrive sine erindringer, der samtidig blev et samlet udtryk for de tanker, han i tidens løb havde gjort sig om reformer på det militære felt.³ Nærmest ved en tilfældighed fik det franske hof kendskab til disse erindringer, og det var efter alt at dømme den egentlige baggrund for, at den respekterede officer i 1775 blev kaldt til Paris, hvor kongen overdrog ham det ledige embede som krigsminister efter marskal du Muy's død.

I to år fungerede Saint-Germain derefter som l'ancien Regime's krigsminister. Han forsøgte her i sin høje alderdom at føre nogle af sine reformtanker ud i livet på fransk jord. Hertil havde han dog kun begrænset held, bl a fordi hans forbindelser ved hoffet var dårlige, og fordi han, lige som i Danmark, ved sin reformvirksomhed skaffede sig mange modstandere i de mest indflydelsesrige kredse. Træt af den evindelige modgang indgav han derfor den 1 september 1777 sin afskedsbegæring, der også straks blev accepteret. Få måneder senere, den 15 januar 1778 døde han, næsten 71 år gammel, som en træt og skuffet mand: den rationelt indstillede militære reformator havde ustandseligt måttet sande, at der med de rådende politiske forhold — såvel i Danmark som i Frank-

rig — var et betydeligt svælg mellem fornuftsbestemt planlægning og organisatorisk tænkning på den ene side og disse idéers praktiske udførelse på den anden.

Hvordan var da Saint-Germains personlige forudsætninger for at gennemføre de hærreformer, hvis virkeliggørelse kom til at optage størstedelen af hans liv? — Hans krigserfaringer var mere omfattende end de flestes. Han havde været aktiv militær fører i en meget lang årrække og havde derfor også haft lejlighed til at fungere som troppekommandør på næsten ethvert niveau. Han havde deltaget i næsten 50 træfninger og slag og havde dér vist sig at være en fortrinlig feltherre, der på en gang besad både ro, overblik og initiativ. Hans ydre var dog ikke meget martialsk. Han var ret lille af vækst, mager, almindelig af udseende, og han "red som en landsbydegn".⁴ De udmærkede feltherreegenskaber gjorde ham dog ikke nødvendigvis egnet som organisator, administrator og leder af et regeringskontor. En samtidig — og i øvrigt ikke usympatisk — iagttager i det danske Generalkrigsdirektorium karakteriserede ham rent ud som totalt uegnet til dette job:⁵ han var for utålmodig, for lidt vedholdende, ønskede ikke at høre kritik — saglig eller usaglig — af sine forslag, men ville blot bekræftes i egne opfattelser. Hertil kom også, at han kun talte og forstod fransk samt en lille smule tysk, hvorimod det danske sprog forblev totalt lukket land for ham. Han synes heller ikke at have gjort sig synderlige anstrengelser for at sætte sig ind i de særlige danske forudsætninger, der måtte spille en rolle for udformningen af et dansk forsvar. Saint-Germain forblev m a o en fremmed fugl i Danmark, og det hæmmede i ganske alvorlig grad hans muligheder for at reformere det danske hærvæsen. — Disse personlighedstræk hos Saint-Germain må dog ikke forlede til den opfattelse, at han blot var en extrovert krigertype — det var han vel i nogen grad nok; men såvel hans erindringer som de talrige reformforslag fra hans hånd viser tillige, at han også var en særdeles belæst mand, velbevandret i de antikke romerske militærforfattere, fortrolig med historie, filosofi, politik og kyndig på det matematiske område. Samtidig var han en sand mester i det franske sprog, ved hjælp af hvilket han evnede at udtrykke sine mange frugtbare tanker ikke blot med stor sproglig præcision, men undertiden også med litterær skønhed og elegance. Saint-Germains personlighed repræsenterede kort sagt den for Oplysningstiden så karakteristiske blanding af udadvendt verdensmand og dybt reflekterende, alsidigt orienteret samfundskritiker og filosof.

Den danske hærorganisation o 1760

Formelt set var Danmark ved Saint-Germains ankomst et enevældigt monarki.⁶ Således havde Danmarks konstitution været siden statsomvæltningen i 1660. I overensstemmelse med tidens statsideologi indebar systemet, at magtens kilde alene var den enevældige monark, i hvis hånd enhver politisk og administrativ afgørelse lå. Således var det dog kun rent formelt: i praksis måtte kongen naturligvis have hjælp i sin regeringsudøvelse af et omfattende administrationsapparat, en centralforvaltning. Den danske centraladministration var opbygget kol-

legialt, og den samlede forvaltning bestod af en lille halv snes kollegier. I spidsen for hvert kollegium stod en kollegiepræsident, hvis indflydelse var betydelig: dels var det praksis, at kongen delegerede dele af sin magt til ham, dels var det ham, der forberedte og forelagde sager til kongelig resolution. Den administrative praksis gav derfor kollegiechefen gode muligheder for at påvirke beslutningsprocesserne. Kollegiecheferne var uden undtagelse højadelige godsejere, og dette satte i høj grad præg på deres administration: de varetog først og fremmest de store godsejeres interesser, og den godsejerdominerede centraladministration fungerede derfor i praksis som en barriere mellem kongen og folket. Derfor er det måske reelt set rigtigere at karakterisere det danske styre i det 18 århundredes første halvdel som et feudalt godsejerstyre, gearet til først og fremmest at varetage de store landbrugs interesser. I dette ligger også, at styret som nævnt først og fremmest var et civilt styre — i modsætning til f. eks Preussens.

Forvaltningen af de væbnede styrker var opdelt på to regeringskontorer: *Generalkrigskommissariatet*, der varetog den finansielle forvaltning, og *Krigskancelliet*, der tog sig af den operative side. I begge regeringskontorer dominerede civile embedsmænd, mens de militæres rolle var temmelig ubetydelig. Her til kom yderligere, at de øvrige civile regeringskontorer øvede en udstrakt kontrol med den militære centralforvaltning, f. eks førtes der fra civilt hold en nøje kontrol med hærens finanser. Den inderste hensigt med denne indviklede administrationsstruktur var netop at sikre det civile godsejerstyres dominans i regeringen. Den var derfor også et klart udtryk for regeringssystemets særlige karakter: den danske monark var civilist, og hans regering var sammensat af civile storgodsejere, der nøje kontrollerede de væbnede styrker.

Styrets særlige karakter kombineret med en lang fredsperiode efter 1720 bevirkede, at det danske forsvarsvæsen ved midten af det 18 århundrede fremtrådte i en stærkt forsømt tilstand. Den forfaldne hærorganisation bestod af to i princippet skarpt adskilte dele: en *hvervet felthær*, beregnet til løsning af egentlige operative opgaver, og en *udskrevet national milits*, rekrutteret blandt landets bønder. Dens opgave var af rent lokalforsvarsmæssig art. Felthæren blev i hovedsagen rekrutteret blandt udenlandske professionelle lejesoldater — ca 75 % af dens mandskab var udlændinge. Ved rekrutteringen af disse befandt Danmark sig i skarp konkurrence med andre stater på det frie europæiske lejetropmarked. Det betød, at landet ofte måtte købe sine hvervede tropper dyrt, og disses loyalitet mod Danmark var som regel ligefrem proportional med præcisionen i og størrelsen af deres betaling. De stadige desertationer — specielt i faretruende situationer — var et stedse nærværende og pinagtigt problem i den hvervede felthær. Fra statens synspunkt var hovedproblemet derfor, at den hvervede felthær var for dyr, og at dens loyalitet var mindst, netop når den var mest påkrævet.

I forhold dertil var den nationale milits' udskrevne bondesoldater både loyale og billige. Til gengæld lå deres soldatermæssige standard langt under det acceptable. Med deres korte, højst nødtørftige træning og dårlige udrustning var mi-

litssoldaterne totalt uegnet til egentlig krigsbrug. Hertil kom, at godsejernes stærke interesse i at bevare den fulde kontrol over militsen bevirkede en total adskillelse mellem denne og den hvervede felthær. I realiteten var der således tale om to helt adskilte hærorganisationer, der hver for sig var ude af stand til at løse deres militære opgaver, og som på grund af systemets særlige struktur og de dertil knyttede politiske interesser heller ikke inden for de givne rammer kunne bringes til at supplere hinanden. — Skønt adskillige indsigtsfulde iagttagere i årenes løb havde påpeget fejlene i den danske hærorganisation og også foreslået forbedringer, f. eks i retning af det preussiske kantonsystem, skete der absolut intet, især fordi incitamentet til forandringer — den ydre trussel — manglede. Kort sagt: den hær, Saint-Germain stod overfor, da han i 1761 tiltrådte sin danske kommando, var stærkt forfalden og, som følge af alvorlige organisatoriske brist, ude af stand til at løse sin egentlige opgave, forsvaret af Danmark.

For at gøre ondt værre kom hertil også alvorlige mangler i det danske officerskorps' kvalitet og i den måde, hvorpå hærens økonomi var ordnet. Som i andre europæiske hære var det også i Danmark en udbredt skik at købe og sælge officerschargen. Det havde to uheldige virkninger, nemlig at der på mange betydningsfulde kommandoposter sad velhavende, men militært mindre duelige officerer, og — som direkte følge deraf — at advancementsmulighederne for militært dygtige, men mindre velhavende officerer var begrænsede. Hæren havde derfor en tilbøjelighed til at tiltrække officerer med de forkerte kvalifikationer. Hærens økonomi var en kompagnionøkonomi, der bl.a. medførte, at kompagnichefens løn bestod af det beløb, der blev tilbage, efter at kompagniudgifterne var afholdt. Fra centralforvaltningens synspunkt var systemet nærmest uoverskueligt, og det opfordrede direkte kompagnicheferne til misbrug, standardforringelser og uhensigtsmæssige besparelser. Systemet virkede kort sagt korrumpere på dem, der skulle administrere det.

Organisationens mange åbenlyse mangler taget i betragtning kan det derfor nok undre en smule, at hærens ringe kampværdi og dårlige beredskabsmæssige standard tilsyneladende kom som et chok for regeringens medlemmer, da den i 1760 — efter ca. 40 års uvirksomhed — blev mobiliseret for at imødegå den russiske trussel. Det gjorde det imidlertid,⁷ og denne pludselige erkendelse var netop den direkte anledning til indkaldelsen af Saint-Germain, den udenlandske ekspert, hvis opgave det blev at omskabe det knirkende og uhensigtsmæssige apparat til en effektiv og moderne hær.

Saint-Germains reformpolitik 1762—67

Allerede straks efter udnævnelsen til generalfeltmarskal, dvs. den danske hærs øverste operative fører, fik Saint-Germain lejlighed til under det mecklenburgske felttog på nært hold at vurdere hærens krigsduelighed. Denne vurdering faldt aldeles ikke ud til hærens gunst. I flere indberetninger i løbet af sommeren 1762 til kongen og ledende regeringsmedlemmer gjorde han i utvetydige vendinger opmærksom på deres iøjnefaldende svagheder, den øverste forsvarsad-

ministrations vilkårlighed, officerskorpsets uduelighed, mandskabets manglende træning og materiellets utilstrækkelighed.⁸ Samtidig gjorde han sig ivrigt til talsmand for en gennemgribende reform af det samlede hærvesen efter de nyeste europæiske principper. I disse synspunkter fandt han varm støtte hos en gruppe reformvenlige officerer, der allerede i flere år havde været aktive for sagen. I spidsen for denne gruppe stod den indflydelsesrige general P E Gähler, nu Saint-Germains generalstabschef, der i mange år havde gjort tjeneste i Preussen. Gruppen havde i mange år arbejdet for rekonstruktion af den danske hær efter preussisk mønster, men hidtil uden succes. Tværtimod blev den betragtet med stor mistro af regeringen. I den energiske og veltalende Saint-Germain fandt den imidlertid en velegnet talsmand, der oven i købet nød regeringens tillid. De kommende års reformvirksomhed havde som hovedkilde denne reformgruppe med Saint-Germain som politisk bannerfører. — At det netop under Saint-Germains lederskab skulle lykkes at gennemdrive en reformpolitik, hvor alle tidligere forsøg var strandet, skyldes for så vidt mindre Saint-Germain end de udenrigspolitiske konjunkturer. I den lange fredsperiode inden 1762 havde den politiske vilje til reformer været minimal. Men den korte krig med Rusland havde for politikerne afsløret hærens uduelighed i al dens gru og samtidig jaget regeringen en sådan skræk i livet, at den i årene derefter var villig til, ja, ligefrem ivrig efter, at lytte til reformatorerne. Saint-Germains reformarbejde indledtes derfor i et politisk klima, der var særdeles gunstigt for forandringer på det militære felt.

Generalfeltmarskallens energisk fremførte reformforslag i forening med det gunstige politiske klima efter 1762 havde hurtigt bragt ham i nær kontakt med regeringens to ledende medlemmer, overhofmarskal A G Moltke og udenrigsminister J H E Bernstorff. Begge repræsenterede ellers først og fremmest gods-ejerinteresser, men var nu ikke desto mindre — under indtryk af chok'et i 1762 — parate til meget langt at krydse disse for at få hæren på en tålelig krigsfod. De udgjorde derfor i starten Saint-Germains politiske bagland og virkede ivrigt for at give ham politisk magt til at gennemføre de foreslåede forandringer. Saint-Germains tilstundende forvandling fra professionel soldat til statsmand skyldtes derfor først og fremmest disse to godsejerpolitikere — en situation, der ikke er uden en vis ironi.

Straks efter demobiliseringen begyndte Saint-Germain på regeringens tilskyndelse at udarbejde forslag til en gennemgribende reorganisering af hæren med det preussiske hærvesen som forbillede. I dette indgik — nærmest som forudsætning for alt andet — en fuldstændig rekonstruktion af forsvarets øverste ledelse. Det siger noget om styrken af godsejerpolitikernes ønske om hærreformer, at de støttede selv dette for deres egen magtposition så farlige forslag, og allerede i efteråret 1763 erstattedes de to hidtidige regeringskontorer, Krigskancelliet og Generalkrigskommissariatet, af et *Generalkrigsdirektorium*, der overtog ansvaret for alle sider af hærens virksomhed.⁹ Det blev sat under ledelse af en enkelt person, en krigsminister, der fik direkte referat til kongen uden om alle de civile regeringskontorer og regeringens øvrige medlemmer. Som noget

helt nyt i dansk administrations historie organiseredes det nye direktorium efter et departementalt princip: det kom til at bestå af et antal departementer,¹⁰ der hver styrede bestemte våbenarter og sagområder. I spidsen for hvert stod en officer. I det hele taget var det officerer, der nu kom til at sidde på de afgørende poster, hvor tidligere civile embedsmænd og politikere havde siddet. Saint-Germain blev — naturligvis — Direktoriets øverste chef, og han blev dermed pludselig en meget indflydelsesrig politiker. Samtidig bevarede han fuldt ud sin stilling som hærens øverstkommanderende. Han forenede med andre ord i sin person posten som hærens politiske leder og stillingen som militær øverstebefalende. I disse anliggender var han kun ansvarlig over for den enevældige monark. Saint-Germains reformvenner blev meget hensigtsmæssigt anbragt som chefer for Direktoriets departementer og i andre betydningsfulde positioner.

Med Direktoriets reformgruppen for alvor fået en politisk platform, hvorfra fornyelsen af den danske hær kunne påbegyndes. Dermed var det helt i oplysningstidens ånd og efter preussisk forbillede lykkedes reformgruppen at skabe en stærk, enstrengt og midtpunktssøgende politisk ledelse af den danske hær. Dertil kom, at Direktoriets oprettelse også betød, at godsejerinteresserne nu var koblet helt ud af hærens ledelse. Til gengæld havde den enevældige konge med Saint-Germains hjælp fået et stærkt administrativt instrument i hænde, der — om den politiske vilje havde været til stede hos kongen — kunne have været benyttet som løftestang for indførelse af et veritabelt militærdiktatur, eller i det mindste til en militarisering af det danske styre. Som tingene senere formede sig, kom det ikke til at gå således i Danmark, selv om Saint-Germains reformvirksomhed på anden vis fik vidtrækkende konsekvenser for dansk statsliv.

Med dette gunstige udgangspunkt gennemførtes i de følgende par år et hektisk reformarbejde inden for den danske hær. Hæradmistrationen havde altid været plaget af, at hæren var for stor og for dyr i forhold til de rådige midler. Resultatet var dårligt materiel, mangelfuld aflønning, lav kampmoral og hyppige desertationer. Denne misère søgtes nu løst ved for det første at forsyne hæren med et fast årligt budget, der i modsætning til tidligere udelukkende skulle forvaltes af Generalkrigsdirektoriet. Derved opnåedes en målrettet og centraliseret styring af hærens finanser. For det andet ophævedes den ineffektive og korrupperende kompagniekonomi til fordel for en regimentsøkonomi, hvorved regimentscheferne fik tildelt faste budgetter under Direktoriets overopsyn. For det tredje skete der væsentlige indskrænkninger i mannskabsstyrken. Dyre og utidssvarende kavalleriregimenter blev simpelthen nedlagt, og antallet af infanteriregimenter indskrænket. Til gengæld forbedredes artilleriet, og der blev gjort et alvorligt forsøg på at forbedre mandskabets underbringningsforhold ved et omfattende kasernebyggeri. Resultatet var en kvantitativt mindre, men til gengæld kvalitativt bedre hær med en mere tidssvarende balance mellem våbenarterne end før. Og væsentligst af alt: den nye hær var tilpasset landets pengepung.

Allerede i sine tidligste indberetninger havde Saint-Germain stærkt kritiseret

officerskorpsets faglige standard.¹¹ Også dette problem tog den nye forsvarsledelse fat på straks efter magtovertagelsen. Og man gik radikalt til værks. Der blev foretaget omfattende afskedigelser i alle officersgrader, herunder faldt ikke mindre end 13 ældre generaler. Til gengæld indførtes et nyt forfremmelses-system, der udelukkende byggede på vurdering af faglige kvalifikationer, baseret på et system af konduitelister. Disse forholdsregler bevirkede omgående en kraftig forøgelse af officerskorpsets faglige standard. Til gengæld forårsagede den omfattende udrensning naturligvis megen utilfredshed blandt de vragede, hvorved den nye hærledelse skaffede sig mange, ofte indflydelsesrige fjender. Det var et forhold, der ikke uvæsentligt bidrog til dens senere fald.¹² Bortset fra kvalitative forbedringer betød også disse indgreb en koncentration af magten i Generaldirektoriet, der gennem konduitelisterne opnåede indseende med hver enkelt officer og ene afgjorde hans advancementsmuligheder.

Den mest konsekvensfyldte af alle Saint-Germains reformer var dog reorganisationen af selve hærens struktur. Som tidligere nævnt bestod hæren ved Saint-Germains ankomst af to skarpt adskilte dele: den hvervede felthær under kongens direkte kontrol, og den nationale milits, kontrolleret af landets godsejere eller disses repræsentanter i regeringen. De to hærdele var af vidt forskellig oprindelse og havde lige så forskellige funktioner, hvorfor der heller ikke i praksis bestod nogen som helst indbyrdes forbindelse imellem dem. Selv om den nationale milits var uden reel militær værdi, lagde godsejerne alligevel betydelig vægt på dens uændrede beståen: den var det instrument, der sikrede deres magt over bønderne. Den havde bl a legitimeret indførelsen af en bopælspligt, der bandt bønderne til deres fødestavn i hele den arbejdsdygtige alder. Denne ordening var ikke blot højt værdsat af godsejerne i tider med knap og dyr arbejdskraft, den var ved fastfrysningen af arbejdskraften selve forudsætningen for det danske godssystem. Det er derfor ikke for meget sagt, at godsejervældets beståen var nøje sammenknyttet med militsens uhindrede eksistens.

Fra et militært synspunkt — og det var netop fra et sådant, Saint-Germain og den nye hærledelse anskuede verden — var militsen imidlertid ganske uanvendelig. På grund af den skarpe adskillelse mellem den hvervede hær og militsen kunne militssoldaterne end ikke anvendes som reserve eller supplementsstyrke for felthæren, og den militære egenverdi var som nævnt minimal. Samtidig var Saint-Germain helt i Oplysningstidens ånd på det rene med de mange ulemper ved de hvervede udenlandske tropper. En af hans ofte gentagne grundmaximer var netop, at landets grænser forsvaredes bedst af landets egne sønner. Efter forbillede fra Preussen fik den nye hærledelse derfor indført et modificeret kantonsystem i Danmark. Alle hærens regimenter fik tildelt et regimentsområde, inden for hvilket den indenlandske mandskabsrekruttering (udskrivning og hvervning) kunne foretages. Regimenterne var derefter integrerede enheder, der bestod dels af hvervede tropper, dels af udskrevne. De to mandskabskategorier indgik organisatorisk på lige fod i regimenternes kompagnier og bataljoner. Som naturlig konsekvens af denne integration ophævedes hele den gamle nationale milits (13 april 1764), og hæren bestod derefter udelukkende af "geworb-

ne” regimenter, der foruden hvervede tropper rummede et betydeligt element af udskrevne bondesoldater. Den danske hær var blevet en enhedshær, og den nationale udskrivning var blevet et vigtigt element deri. — Ophævelsen af den gamle milits betød tillige, at godsejerne mistede den sidste rest af kontrol med hæren. Den gled i stedet over til Generalkrigsdirektoriet og kongen. Helt i tråd med Oplysningstidens politiske ideologi og Saint-Germains tanker var den nye ordening derfor udtryk for en stærk centralisering af systemet.

Saint-Germains og reformgruppens strømlinede hærordning betød på den ene side en vældig udvidelse af kongens og den militære ledelses politiske handlemuligheder og magtbasis. På den anden side rev den, særlig gennem elimineringen af den nationale milits, nærmest tæppet bort under det tidligere så rod-fæstede godsejerstyre, der nu så selve sit magtgrundlag smuldre. Da reformerne først tog fart, gik det hurtigt op for *dé civile ministre*, der i sin tid havde ivret for at give Saint-Germain politisk indflydelse, at de med ham havde bragt en *gøgeunge* ind i regeringens rede — en *gøgeunge*, der truede med helt at presse dem bort fra politisk indflydelse. I alliance med Saint-Germains talrige fjender blandt storgodsejerne og de udrensede officerer samlede de sig derfor snart til modaktion og forsøgte energisk ved sindrige politiske manøvrer at presse ham bort fra magtens centrum. Disse bestræbelser bar dog ingen frugt, så længe den gamle konge, Frederik V endnu var i live: Saint-Germains indflydelse på ham var for stærk selv for godsejerne. Men da han i januar 1766 døde og afløstes af sønnen, Christian VII — en mentalt forstyrret ung mand — fik de drevne gamle godsejerpolitikere betydeligt lettere spil. De vandt hurtigt betydelig indflydelse på den svage unge konge, der, efter godsejermistrenes tilskyndelse, samtidig blev hårdt presset af den russiske regering, der i Saint-Germain så en fare for mulig fransk dominans i Danmark. Over for dette vidtdrevne intrigemageri stod den politiske novice, Saint-Germain temmelig magtesløs, og det forudseelige resultat blev også, at kongen i efteråret 1767 lod ham falde. Således blev han, da han stod næsten ved slutningen af sit reformværk, uden videre afskediget fra samtlige sine poster. Ganske vist skete det i nåde og med en betydelig pension; men han blev ikke desto mindre tvunget til at forlade Danmark. Hans reformværk havde gjort ham *persona non grata* hos de nye magthavere med de reaktionære holdninger. De øvrige officersmedlemmer af reformgruppen blev straks efter forsat til betydningsløse kommandoposter fjernt fra rigets hovedstad, og Saint-Germains kraftfulde politiske instrument, Generalkrigsdirektoriet blev atter opdelt i flere regeringskontorer under civil indflydelse. Det nykonsoliderede godsejerstyre gjorde i det hele alt for at slette ethvert spor efter Saint-Germains virksomhed, der havde været så tæt på at bringe det definitivt til fald. Dermed var Saint-Germains rolle i Danmark udspillet, og én af de mest hektiske reformperioder i den danske hærs historie endt.

Konklusion

Selv om det gamle godsejerstyre ved Saint-Germains fordrivelse havde vundet en foreløbig sejr, så havde reformårene alligevel på afgørende vis svækket gods-ejervældet. Dette viste sig bl a ved, at det trods vilje dertil ikke magtede at ændre stort på Saint-Germains integrerede hærstruktur. Godsejervældets egentlige grundlag, den nationale milits var således død for stedse. Ejheller lykkedes det at udslette de reformidéer, han og hans reformgruppe stod for. Generelt set var disse snævert forbundet med oplysningsfilosofiens opfattelse af et oplyst monarkis indretning: kongen var folkets oplyste fader og magtens sande centrum; administrationen var kongens loyale hjælper og omvendt også undersåtternes velfungerende kommunikationskanal til monarken. Disse tanker, der i enhver henseende gik på tværs af det feudale godsejerstyres bestræbelser for at barrikadere den direkte forbindelse mellem konge og undersåt, levede i bedste velgående videre blandt officersreformatorerne, og trods forvisningen fra hovedstaden lykkedes det snart reformpartiet at finde en ny velegnet frontfigur i kongens nærhed, hvorigennem det effektivt kunne påvirke udviklingen. Det blev den åndssvækkede konges tyske livlæge og den unge dronnings elsker, J F Struensee, der allerede i Saint-Germain-perioden havde bevæget sig i udkanten af reformkredsen. Han overtog nu den centrale rolle, som Saint-Germain tidligere havde haft — og med endnu større held. Hvad Saint-Germain havde opnået på det militære felt, opnåede Struensee nu på alle statslivets områder: gennem sin indflydelse på den åndssvækkede konge lykkedes det ham med reformpartiet i ryggen fra 1770 helt at likvidere det feudale godsejerstyre og i stedet indføre et centraliseret kabinetsstyre på alle statslivets områder. Derved blev kongen — eller rettere Struensee, der reelt regerede i kongens navn — for alvor magtens focus, uhindret i magtudøvelsen af godsejernes særinteresser. Trods senere omskriftelser forblev dette kabinetsstyre Danmarks regeringsform lang tid fremover. Den oplyste enevældes system var kommet til Danmark med Saint-Germain, og efter Struensees videre reformer viste det sig, at det var kommet for at blive i adskillige årtier. Modsætningsvis fik det feudale godsejerstyre sit grundskud allerede med Saint-Germains militære reformer i 1760'erne, og det brød endelig sammen i Struensee-årene 1770—72. Dets afløser, den oplyste enevælde, blev administreret af politikere, der først og fremmest var af borgerlig ekstraktion.

Saint-Germains integration af den nationale milits i den regeringskontrollerede hærorganisation bidrog i mere end een forstand til at svække de adelige godsejeres positioner, politisk, økonomisk og socialt. Godsejerne mistede derved deres hævdvundne indflydelse på de væbnede styrker; men væsentligere var det, at de dermed også mistede den strenge kontrol over bønderne, som den nationale milits havde givet dem. Adelens bønder tjente nu også i de almindelige militære enheder sammen med fribårne, hvervede tropper. Dette udløste hos bønderne et hurtigt voksende krav om tilsvarende friheder. Med den nationale milits' bortfald forsvandt tillige den sidste rest af godsejernes legitimation for

opretholdelse af den fødestavnspiligt, der i årtier havde bundet adelens bønder til deres fødegodser, og som havde sikret godsejerne billig og stabil arbejdskraft i rigelig mængde. I 1788 måtte godsejerne derfor lade denne efterhånden helt uforsvarlige tvangsforanstaltning falde og give bønderne fri, og dette blev samtidig startsignalet til den store bondefrigørelse, der betød en fuldstændig kuld-kastning af den landøkonomiske struktur i Danmark. De store godsers økonomiske dominans svækkedes afgørende, og samtidig lagdes grunden til den frie danske bondestand, der et århundrede senere blev selve den statsbærende befolkningsgruppe under nye, demokratiske forfatning, der blev indført i 1849. Selv om Saint-Germains ophævelse af den nationale militærs først og fremmest var motiveret i militære overvejelser, fik denne handling således særdeles vidtrækkende politiske konsekvenser, der i betydning meget vel tåler sammenligning med de følger, som ophævelsen af den adelige krigstjenestepligt fik i det 16 århundrede for de europæiske staters samfundssystemer og styreformers.¹³

Saint-Germain, den erfarne militære fagmand, kom til Danmark for i en truende situation at overtage den operative kommando over den danske hær. Det var den rolle, de danske politikere først og fremmest havde tiltænkt ham. Som tingene føjede sig, blev hans væsentligste gerning i Danmark imidlertid af politisk art. Hans gerning blev statsmandens. Hans interesseområde var uden tvivl først og fremmest det militære, og hans indsigt var vist stort set begrænset til dette felt. Inden for disse rammer var han dog besjælet af tidens mest avancerede idéer, som han med hele sin kraft søgte at sætte igennem. Hans idérigdom og position gjorde ham samtidig til bannerfører for en kreds af oplysningsreformatorer, hvis ambitioner om forandringer rakte videre, og skønt Saint-Germain faldt som dansk politiker lykkedes det alligevel i de følgende år denne kreds at føre hele reformprogrammet igennem på det grundlag, han havde skabt. — Saint-Germains politiske virksomhed i Danmark bliver derved en udmærket illustration af det ikke ukendte fænomen, at omfattende forandringer på ét samfundsområde smitter af på andre dele af samfundslivet. Hans energiske virksomhed på det militære felt forstyrrede den fine sociale og politiske balance, der bar det feudale godsejerstyre. Uden at vide det, og måske også uden egentlig at ville det, medvirkede han derved til at bringe den danske samfundsudvikling ind på en kurs, der i første omgang førte til, at godsejervældet blev afløst af oplyst enevælde, men i anden omgang også pegede frem mod landets nuværende demokratiske forfatning.

Derfor er Saint-Germains virke i dansk politik på ingen måde en isoleret episode, endsiges en parentes. Tværtimod blev det begyndelsen til en omfattende modernisering af hele det danske samfundssystem. Deri bestod fra et dansk synspunkt hans egentlige statsmandsgerning. Samtidig førte han med ubestridelig faglig dygtighed det danske hærvæsen ud feudaltidens stilstand. Han grundlagde i stedet et hærsystem, der var i fuld overensstemmelse med tidens mest avancerede militærteoretiske overvejelser, og som viste sig så velfungerende, at det blev retningsgivende for danske hærordninger i adskillige menneskealdre fremover. Dette var naturligvis først og fremmest et resultat af den militære

fagmands særlige indsigt og forudsætninger; men hans værk havde tillige en bærekraft og konsekvensfylde, der viser, at netop denne fagmand også besad statsmandens vidsyn og overblik. — Saint-Germains indsats påskønnes den dag i dag — mere end 200 år efter — i det danske officerskorps: den belønning, som det danske Krigsvidenskabelige Selskab hvert år uddeler for belønningsværdige besvarelser af selskabets prisopgaver, er en smuk medaille, der bærer Saint-Germains portræt og ligefrem hedder "Saint-Germain Medaillen". — Ad de her beskrevne krogede veje endte en professionel fransk soldat således med at blive et dansk nationalt koryfæ, der nu huskes bedre end adskillige af de enevældige monarker i den danske kongerække.

NOTER

* *Inledende note*

Med enkelte tilføjelser og ændringer gengiver dette essay forf:s bidrag til et militærhistorisk kollokvium i Washington, D C, 25—30 juli 1982, arrangeret af The International Commission of Military History. Sammen med en række andre arrangementer skulle kollokviet markere 250-året for George Washingtons fødsel — deraf hovedtemaet: "Soldier-Statesmen of the Age of the Enlightenment". Under en i hovedsagen biografisk synsvinkel tilsigtedes belysning af et fænomen, der var ganske karakteristisk i det 18 århundredes ofte absolutistiske stater, nemlig på den ene side en statsliggørelse og professionalisering af de væbnede styrker, på den anden en militarisering af statsmagten. Denne — i forhold til tidligere — tætte sammenknytning af statsmagt og militært voldsmonopol fandt synligt udtryk i, at mange af tidens statsledere ofte foretrak at træde offentligt frem i militæruniform. Sammenknytningen skabte også en ny ledertype — the soldier-statesman — hvis virke netop udfoldede sig i grænselandet mellem politik og militærvæsen. Fremtrædende eksempler derpå var Karl XII af Sverige, Frederik den Store af Preussen, Hertugen af Marlborough og, naturligvis, George Washington.

Denne militære og statsadministrative professionaliserings- og moderniseringsproces, der fandt sit mest udviklede udtryk i det sene 1700-tals oplyste enevælde, er i oversigtsform behandlet af Michael Howard, *War in European History*, Oxford 1976, kap 4 ("The Wars of the Professionals") og André Corvisier, *Armées et sociétés en Europe de 1494 à 1789*, Paris 1976, passim. Den tætte sammenhæng mellem statsdannelse og militær udvikling i perioden analyseres fra et i hovedsagen sociologisk synspunkt af Samuel E Finer, *State and Nation-Building in Europe: The Role of the Military* (i Charles Tilly (ed), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton 1975, pp 84—163). Endelig diskuteres en vigtig faktor i udviklingen, logistikken, i Martin van Creveld, *Supplying War. Logistics from Wallenstein to Patton*, Cambridge 1977.

Den i dette essay behandlede franske officer, Saint-Germain, personificerede fra et dansk synspunkt tidens tætte sammenvævning af de militære og de politiske sfærer. Under alle omstændigheder havde hans militære reformvirksomhed betydelige politiske konsekvenser i Danmark. — Eftersom den oprindelige målgruppe for dette essay var en international gruppe af militærhistorikere med et temmelig overfladisk kendskab til nordisk historie, vil artiklens beskrivelser af de særegne danske forhold sikkert på adskillige punkter forekomme læserne af *Scandia* rigeligt elementære og forenkledede. For dette beder jeg om læsernes overbærenhed, idet jeg trods alt har fundet det u hensigtsmæssigt at ændre hele artiklens karakter ved at forsøge at tilpasse den til en læserkreds med andre forudsætninger.

1. *Biographie universelle*, vol XXXVII, pp 321—23. Omtalen af Saint-Germains virksomhed i Danmark fylder kun ca en halv af artiklens i alt fem spalter. Det står ikke i noget rimeligt forhold til den betydning, denne virksomhed havde for såvel Saint-Germain som for Danmark.
2. Den følgende korte biografi bygger i hovedsagen på artiklerne om Saint-Germain i gængse biografiske opslagsværker: *Biographie universelle* (cfr note 1), *Dansk biografisk Lexikon*, ed C F Bricka (København 1887—1905), vol XIV, pp 561—69 og *Dansk biografisk Leksikon*, ed Povl Engelstoft (København 1933—44), vol XX, pp 493—98, suppleret med de i det følgende nævnte værker.
3. *Mémoires de Mr le comte de St-G*, ed par l'abbé de la Montagne (Amsterdam 1779); cfr også Baron de Wimpfen: *Commentaires de Mémoires de St-Germain*, vol I—II (London 1781) samt Mention: *Le comte de St Germain et ses réformes* (U st 1884).

4. C F Bricka, *op cit*, p 562. Det har desværre ikke været muligt at verificere denne interessante oplysning!
5. Den danske embedsmand, U A Holstein, der indtog en fremtrædende administrativ post i Generalkrigsdirektoriet under Saint-Germain har efterladt sig en række samtidige karakteristiker — affattet på mangelfuldt fransk — af Direktoriets ledende personligheder. Om Saint-Germain hed det bl a: "Il n'est rien de tout cela dans le cabinet, il comprend mal, juge mal et demande souvent conseil de ceux qui n'en savent pas autant que lui à beaucoup près, il veut toujours mener les affaires et les commander de marcher comme on manie un bataillon de grenadier. . . . Il est impossible de faire des affaires de cabinet sages et suivis avec lui, il gate tout les affaires par sa précipitation et inconstance naturelle". (En samtidig Karakteristik af Generalkrigsdirektoriets Medlemmer 1764. Meddelt af Chr Blangstrup, *Personalhistorisk Tidsskrift*, 3: I, 1892, pp 193—99; det her citerede fra p 197). Cfr også en tilsvarende karakteristik af Saint-Germains virke som fransk krigsminister af Grimoard: *Correspondance particulière du comte de St-Germain avec M Pâris Duverney* (London 1789), vol I, indledningen, pp 117 f. Hans evindelige rastløshed træder ligeledes tydeligt frem i den omfattende korrespondance med vennen, general Valdemar Schmettow (trykt i *Danske Magazin*, 6: IV, 1928, pp 1—75).
6. Det gælder desværre generelt, at Danmarks historie — og specielt den danske hærs historie — i det 18 århundrede for store områders vedkommende er stærkt forsømt af historikerne. Foruden generel oversigtslitteratur bygger det følgende især på følgende: K C Rockstroh: *Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17 og 18 Aarhundrede*, vol 3 (København 1926), John Danstrup, *Kampen om den danske Hær 1740—66*, *Historisk Tidsskrift*, 11: II, 1947—49, pp 1—60, samt C A Trier: *Ulrik Adolf Holstein (1731—1789). Studier over den oplyste Enevældes første Dage i Danmark* (København 1916). Hvad angår den europæiske militære udvikling i samme periode henvises generelt til Michael Howard: *War in European History* (Oxford 1976), R R Palmer: *Frederick the Great, Guibert, Bülow: From Dynastic to National War* (i E M Earle (ed): *Makers of Modern Strategy* (Princeton 1943), pp 49—74), André Corvisier: *Armées et sociétés en Europe de 1494 à 1789* (Paris 1976) samt Pentti Airas: *Die Geschichtlichen Wertungen Krieg und Friede von Friedrich dem Grossen bis Engels* (Rovaniemi 1978).
7. Som svar på en række anklager for forsømmelig regeringsførelse bemærkede godsejerregeringens indflydelsesrige udenrigsminister, J H E Bernstorff i en forsvarsskrivelse af 1766, 22/9 til kongen bl a: "La 5me faute que l'on m'attribue est d'avoir, dit-on, laissé dépérir l'armée sans en faire des représentations. Jusques en 1762 je croyois l'état de l'armée bon, et je devois le croire tel, n'ayant ni occasion ni droit d'en douter. Depuis cette époque jusques à l'avènement de Votre Majesté au trône, je n'ay que trop parlé de inquiétudes que son dépérissement me causoit, et les représentations que ma fidélité m'arraché sur le sujet, m'ont coûté des amis que j'estime et que je regrette. Le fait est trop notoire pour être démenti". (Aage Friis (ed): *De bernstorffske Papirer*, vol I—III (København 1904—13), her vol II, p 593). — At netop Bernstorff allerede i 1760—61 var aktiv for at få Saint-Germain til Danmark, fremgår klart af hans depeche af 1761, 17/1 til den danske Paris-ambassadør, Wedel Frijs, hvori han bl a bemærkede: "Hvis han [Saint-Germain] vil træde i Tjeneste hos os, vilde jeg i høj Grad ønske, at Kongen vilde sikre sig ham, hvad det saa end maatte koste", (*Danske Rigsarkiv*).
8. Saint-Germains indberetninger findes dels i Hærens Arkiv (*Rigsarkivet*), dels blandt de bernstorffske papirer (cfr note 7). I en indberetning af 1762, 20/7 til udenrigsministeren sluttede Saint-Germain sin kritik af hæren med følgende tilintetgørende konklusion: "Det er en køn historie at føre krig uden hær. Kort sagt, man må gå villig i døden. Jeg tror ikke, der findes nogen slettere slags officerer under solen end vore". — Den politiske baggrund for konflikten med Rusland behandles stadig mest fyldestgørende i Edvard Holm: *Danmark-Norges Historie, 1720—1814*, vol III, 1 (København 1897). Vedr Saint-Germains reformvirksomhed, se i øvrigt den i note 6 nævnte litteratur samt Jørgen Hæstrups utrykte specialeafhandling om Saint-Germain (Københavns Universitet, februar 1932). Jeg takker dr Hæstrup for velvilligt at have stillet afhandlingen til min rådighed.

9. Bemærk alene i navnet ligheden med det preussiske direktoriesystem.
10. Foruden nogle fælleskontorer, der i hovedsagen tog sig af den samlede økonomiske forvaltning af hæren, oprettedes under Direktoratet tre departementer, hvis hovedopgaver blev ledelsen af de tre våbenarter. 1 departement fik infanteriet som ressort, 2 departement fik artilleriet, ingeniørkorpsen samt forplejnings- og justitsvæsenet, og 3 departement fik rytteriet, generalstaben og pensionsvæsenet. Direktoratets øverste ledelse var plenarforsamlingen, der bestod af departementernes tre militære ledere + tre civile embedsmænd samt Saint-Germain som præsident. Direktoratet var således klart hierarkisk opbygget og domineret af militære fagfolk.
11. Cfr den i note 8 citerede udtalelse af Saint-Germain.
12. Hvor irrationelt det end kan lyde pådrog Saint-Germain sig også den almindelige danskers vrede, da han i sine bestræbelser for en bedre udnyttelse af de økonomiske midler foretog væsentlige indskrænkninger i kongens livgarde — bl a afskaffede han på det nærmeste hestgarden — der efter hans opfattelse kun tjente unyttige ceremonielle formål. Især hovedstadens befolkning opfattede dette skridt som udtryk for den udenlandske generals ophøjede foragt for gode danske traditioner. Cfr om denne stemning i København den samtidige iagttager Charlotte Dorothea Biehls optegnelser (trykt i *Historisk Tidsskrift*, 3: IV, 1865—66, pp 147—494, her pp 319—20).
13. Cfr herom bl a Michael Roberts, *The Military Revolution, 1560—1660* (trykt i Michael Roberts: *Essays in Swedish History* (London 1967), pp 195—225) samt Michael Howard, *op cit*. Den hidtidige, ret beskedne, forskning omkring motiverne bag stavnsbåndsløsningen 1788 og de store landboreformer i øvrigt har været tilbøjelig til først og fremmest at betragte reformerne som resultat af den landbrugsmæssige højkonjunktur i sidste halvdel af det 18 århundrede. Således betragtet skulle reformernes omfattende regulering af forholdet mellem godsejere og bondestand især være motiveret i et ønske om at tilvejebringe en landbrugsstruktur, der tillod en mere effektiv produktionsmæssig udnyttelse end tidligere af de gunstige landbrugskonjunkturer. En fremragende, helt ajourført status over denne forskning findes nu hos Ole Feldbæk, *Danmarks historie*, bd 4, København (Gyldendal) 1982, pp 188 ff. Den landbohistoriske forsknings opfattelse af motiverne bag stavnsbåndsløsningen strider ikke imod, men supplerer blot den her anlagte synsvinkel. Denne blev i øvrigt under selve arbejdet med at reformere den danske landbrugsstruktur formuleret ganske klart af en af reformernes fædre, den unge, fremragende jurist Christian Colbiørnsen. Han betragtede netop stavnsbåndet som værende i direkte modstrid med selve den oplyste enevældes statsteori, fordi — som han udtrykte det — dette feudale element ”svækker den umiddelbare forbindelse, i hvilken folket bør stå til regenten” (cfr Feldbæk, *op cit*, p 170). I dette synspunkt fik han medhold af et flertal af reformkommissionens medlemmer. Dette viser for det første, at den oplyste enevældes statsteorier ved denne tid havde fast tag i de mest indflydelsesrige kredse i landet, og for det andet, at disse teorier spillede en rolle ved reformernes udformning, derunder også ved stavnsbåndets ophævelse.